

Beşinci Gün

1/10.932 Cumartesi

Birinci Celse

Açılma saati 14,10

Reis — Kâzım Paşa Hazretleri.

Kâtipler — İsmail Müştak Bey, Refik Ahmet Bey.

Reis — Celseyi açıyorum. Evvelki günkü zabıt hulâsası okunacaktır.

Zabıt hulâsası

Türk Dili Tetkik Cemiyeti birinci Kurultayı, Reisi Cümhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek huzurlarıyla, eylülün 29 uncu perşembe günü Dolmabahçe Sarayında Kâzım Paşa Hazretlerinin riyasetinde dördüncü içtimainı aktetti.

Geçen içtimainın zaptı okunarak Samih Rifat Beyin beyanatına ait bir fıkra tahsis ve o içtimada verilen bir tahririn imza sahipleri arasında Hirant Beyin de adı bulunduğu ilâve ve âzadan Ömer Beyin söz söylediği tasrih edilmek üzere aynen kabul olundu.

Kurultaya gelen tebrik telyazılarına Umumî Kâtiplikten teşekkür cevabı yazılması hakkındaki karar üzerine kaleme alınan cevap müsveddesi okundu. Âzadan bir zat bu müsveddede yazılı «alâka» kelimesinin yerine «bağlantı» tabiri konulmasını teklif ederek mezkûr müsvedde aynen kabul olundu.

Bundan sonra Reis Paşa programın ikinci maddesinde yazılı olan bahislere ait tezlere sıra geldiğini Türk Dili Tetkik Cemiyeti âzasından Ragıp Hulûsi, Samih Rifat ve Hasan Âli Beylerin kendi tezlerini ve bunları müteakip Kurultay âzasından Raif Paşazade Fuat, Abdullah Battal ve Zakir Kadiri Beylerin aynı maddeye ait tezlerini izah eyleyeceklerini bildirerek Ragıp Hulûsi Beye söz verdi. Ragıp

Huflsî Bey muhtelif Türk lehçeleri arasındaki farkları ve bunların takip etmiş oldukları tekâmül merhalelerini izzah ettikten sonra celseye on dakika için farsıla verildi.

İkinci celsede söz alan Dil Tetkik Cemiyeti Reisi Samih Rifat Bey Türk dilinin en eski ve klasik abidesi olan Kudatkubliğin muhteviyatı hakkında izzahat verdikten ve şimdiye kadar bu kitaptan bahsetmiş olan Garp müelliflerinin nazarı dikkatini celbetmiyen noktaları gözden geçirdikten sonra bunda ismi geçen şairlerden birkaçını zikretmiş ve Kudatkubliğin yazılmasından çok zaman evvel aynı kitabın vezniyle şiir söylemiş birçok şairler bulunduğunu anlatmıştır. Ondan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti âzasından Hasan Âl Bey Selçukiler zamanından itibaren Türk dilinin ve Türk edebiyatının geçirdiği merhaleleri anlatarak öz dilimizin bu edebiyat içinde ve halkta nasıl yaşadığını izzah etti. Ruznamenin geri kalan kısmına Cumartesi günü saat 14 te devam olunmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Kurultay Kâtibi
A. Muzaffer

Kurultay Kâtibi
İ. Müştak

Kurultay Reisi
A. Kâzım

Reis — Okunan zabıt hakkında mütalea var mı efendim?
Aynen kabul edilmiştir.

Ruşen Eşref Bey — Efendim, Roma Elçisi Vasıf Beyefendiden Kurultayı tebrik eden bir telgraf vardır. Müsaadenizle okuyacağım .

«Kurultayı derin saygılarla selâmlarım»

Vasıf

Lâzımgelen cevabı müsaadenizle yazarım efendim.

Reis — Söz Rifat Paşazade Fuat beyindir. Buyrun efendim.

Köse Raif Paşaoğlu Fuat Bey — Saygı değer yurttaş ve gönüldeş konularımız, sizi sevinçle ağırlarım. Çünkü bugünler Türkün sevinç günleridir.

Türk dilinin menşesine, istilâhlarına, günün her türlü medenî ihtiyacını karşılayabilmesine ve bilhassa gelecekteki genişlemesi için gidilecek yola dair ana çizgileri araştırıp bulmak yüksek bir gaye ve şerefli bir vazifedir. Geç olsun güç olmasın atalar sözünü, güç olsun da geç olmasın kalıbına sokmaktan hazzalan müteşebbis neslimiz, tarihe harikalar sunan büyüklerimizin yetkin sınavı ve isabetli görüşünün yardımı ile elbette bunu da başaracaktır.

İştikak dediğimiz etimologya yani söz kökçülüğü vasıtasıyla Türkçenin Hindu - Avrupaî dil öbeyi (grupu) ile olan bağlarını ve soydaşlığını meydana koymak, bunu bilgi ışığında ile aydınlatarak ispat etmek öyle bir marifettir ki onu bilgisi kadar karihası da kuvvetli arkadaşlara bırakmak istemişim. Bunda nekadar isabet etmiş olduğumu benden evvel tezlerini okuyan saygılı arkadaşların değerli bilgilerinin can kulağıyla dinliyerek anladım. Meseleye başka başka görüş

Fuat Bey.

bucağından bakılarak façetalarının her yüzü ayrı ayrı aydınlatıldı. Hindu - Avrupa öbeyinin uzak ve yakın budaklarını birleştiren düzgünlü mevhum üvey ananın yaşmağı yüzünden sıyrılarak hakiki ve canlı ananın kim olacağı anlaşıldı. Zaten Gün batısının bilgi aleminde Hindu - Avrupa dilleri ile samiyühami öbeği arasında inkâr edilemeyecek kadar belirmiş bir akrabalığın mevcut bulunduğu bir hayli zamandır ki tahakkuk etmişti. Bu vâdide çalışanlardan meselâ C. Aben, H. Müller ve A. Raabeyi yadedebilirim. Vakıta bulunan bu bağcıklar hem zayıf hem de çok eski bir zamandan kalmış birkaç atkıdan ibaret olmaktan pek te ileri gitmemiştir. Ural - Altay ile Hindu - Avrupa öbekleri arasında da birtakım dil ilişkileri bulunduğu seziliyor. Ve günden güne bu hakikat daha iyi anlaşılıyor gibiydi. İşte şimdidir ki ilmî görüşün o minicik yavrusu Büyük Başbuğumuzun irşadiyle artık emeklemekten kurtuluyor.

Dillerin ayrılması

Soyca pekişerek tekemmül etmiş insan nesilleri arasında zamanla katışma emareleri bulunsun, Avrupalı damarında vev bir iki damla Afrikalı kanı doluştığı ispat edilebilsin de dillerde buna müvazi hısmlıklar bulunmasın, bu elbette acayip olurdu. Bundan dolayı birtakım kök akrabalıklarının gitgide meydana çıkmasına şaşılmaz sanırım. Fakat yine bu akrabalığa rağmen ki diller gerek kelime teşkili gerek söz terkibi cihetinden birbirinden ayrılmış ve günden güne o ayrılığı arttırmışlardır. Dil öbekleri de işte asıl bu yüzden meydana gelmiş, biri sözü içyüzünden, diğeri dış yüzünden işlemiştir. Meselâ sâmileler sabit konsonlu bir çatı içinde vuayyellerle top gibi oynarlar. Ural-Altaylar arabanın atını değiştirir gibi, kök denilen söz kütüğüne takı veya lâhikalar koşarlar. Hindu - Avrupa dilleri de lâhikacılık yolunda gitmekle beraber, bazan sâmileleri taklit eder gibi, içerden bir vuayyel evirmesi de yaparlar. Meselâ: Almanca (binden) bağlamak iken, (Band) bağladır olur. Bazan da kelime ön tarafına bir takı alır ki bu hal Sâmilelerin de meçhuli değildir.

Nitekim Almanca (singen) türkü çağırtmak, (gesungen) Türkü çağırtır. Arapça ketebe yazdı, yektübü yazıyor, sözleri önünde görülen Almanca «ge» Arapça «y» dir. Nadiren de kök tekrar edilir. Yunanca (leipo) terkedyorum, (Leleipa) terkettim. Tafsili uzun olan bu meseleyi bukadarcıkla bırakalım. Dillerin asıl ayrılışı işte bu gibi sarf ve nahiv hususiyetlerine dayandığı için, dil mukayeselerinde bulunmak ve bundan kıymetli neticeler çıkarabilmek, ancak (philologya) nın yani dil severliğin linguistik yani dil bilimi ile elele vermesiyle kabil olur:

Dilimizin zenginliği

Hanımlar, Beyler!

Bilirsiniz ki dilimiz zengindir diyor ve...

bu bahiste misalle iddiamı ispat etmeğimin arzu buyrulursa, her hangibir gazetenin sütununa nazar imale edip birkaç satırını mütaleanızda arz etmek, maksadı temine kâfi gelir. İşte Veysi ve Nergisi dili olmıyan, gûya açık Türkçe sandığımız bu cümleyi gördünüz ya, rica ederim, bunun neresi Türkçe? (Mescid, bahis, misâl, mesele, iddia, ispat, gazete, sütun, imale, nazar, satır, mütalea, arz, maksat, temin, kâfi) hep Türk aslından olmıyan, pasaportsuz girmiş ve fakat adam akıllı yerleşmiş kelimelerdir. Bunların dilimize girebilmesi o yerleri boş bulmuş olmalarından ileri geldiğine şüphe edilemez. O halde demek ki Türkçemiz zengin değilmiş. Hayır, kırk bin kere hayır! Bu neticeye karşı bütün varlığımla direnirim. Türkçemizin zenginliği Türkiye toprağında yatan Erganiler (madenler) gibidir. Bolluk içinde yoksulluk; çünkü meydana çıkarılmamış, işlenmemiştir. İşte o kadar. Bunu kabul ve teslim esmekte asla hata yoktur. Kök itibariyle Türkçe herhangi bir dilden daha az zengin değildir. Mademki bu böyledir o halde ne yapmak lâzımdır?

İlk işimiz Türkün muhtelif lehçelerindeki kelimeleri bir araya toplamaktır. Çünkü bizde bulunan birçok meşhurların karşılığı onlarda kısmen eksik ve kısmen değişik olduğu gibi onlarda bulunanların bir nicesi de bizde yoktur. Bunu yapabilmek için müracaat edeceğimiz iki eşmemiz (menbamız) vardır: Bir yazılı ve basılı eserler, öbürü de halkın canlı dilidir. Bunları araştırmakla hem eksik köklerimizimize kavuşmuş, hem de bunların nasıl işlenmiş olduğunu anlamış oluruz. Bunun için bu işle uğraşacaklarını herbirine eserlerden bir tanesini verip fişlere çekirmekle, bir yıl içinde, bütün Türkçeleri kavrayan büyük bir kamus meydana gelmiş olur. Şu kadar var ki her dili mümkünse sahibine vermeli ve kelimeler fişlere alındıkça Dil Derleme Kâtipliğine gönderilmeli. Yazılı ve basılı eserler çoktur. Tabiidir ki bunların hepsini bilmem. Bildiklerimden mühimlerini sayayım: 1. Radlofun Umum Türkçeler Diksiyoneri; 2. Heyberülhakayik; 3. Abu Hayyanın Kitabületraki; 4. İbnümühennanın Farsî, Türkçe ve Moğolca lûgatçısı; 5. Mahnudu Kâşgarinin Divanül Lûgatül Türkisi; 6. Houtsmanın tercemesini Türkî ve arabîsi; 7. Şeh Süleymanı Buhacinin lûgat kitabı; 8. Abdülkayyum Nasirinin lehçesi tatarîsi; 9. Pavet de Courteille'in (Dictionnaire Orientale) 1; 10. Boğdanovanın Özbek - Rus lûgati; 11. Müteveffa Lecoq'un ve Müllerin Tırfan Harabelerinde buldukları Türk yazılarına dair çıkan risaleler metnindeki Türkçe kelimeler; 12. Thomsonun açıkladığı (déchiffrer) Orhon kitabelerindeki lûgatler; 13. Kodex Komanius; 14. Karaim Türkçesinde basılmakta olan lûgat kitabı (ihtimal şu anda Rusyada da basılmış veya basılmakta bulunan daha başka diksiyoneler vardır); 15. İki cildi basılmış ve üçüncü cildi el yazısı olarak kalmış Hüseyin Kâzım Beyin Umum Türkçe Lûgati; 16. keza el yazısı halinde Velet Çelebi Beyin Umum Türkçe Lûgati; 17. Mısırlı Mustafa Beyin Umum Türkçe Lûgati; 18. Birinci Beyazıt zamanında yazılmış İbni Arap Şahın iki cilt Türkçe lûgati ki ilk cildi fiillere dair olup duygunun göre Topkapı Sarayı

Kütüphanesinde bulunuyormuş, ikinci cildi isimleri ihtiva eder ve Pariste Bibliotek Nosiyonelde'dir. 19. Rıza Nur Beyin Pariste bastırıldığı Oğuzname. Kudatkubilik; (vakta bunun lugatçısı yoksa da tercümesi vardır). Saydığım bu eserlerden maada Adanada, ve bir iki İstanbul Camiinde çok eski Kuran tercümeleri varmış ki bunlardan dahi lûgat kazanmak mümkündür.

Osmanlı Türkçemize dair basılmış bulunan lûgat kitapları herkesin az çok malûmudur. Fakat (bibliographie) cihetini ikmal etmiş olmak için bunlardan da nazari iytibara alınmağa değen ve hatıra gelen mühim eserleri anmış olayım:

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Halifenin farisi Türkçe Lûgat kitabı, Burhan katı' tercümesi, Vankulinin Arapça - Türkçe lûgat kitabı, Asımın kamus tercümesi, Barbiyer de Mejnardin diksiyoneri, Bianchinin, Meninskynin, Hançerinin diksiyonerleri, ve nihayet Ali Seydi'nin resimli Osmanlı Lûgati; ayrıca politika, banka, felsefe, güzel san'atler, balıkçılık gibi mesleklere ait küçük lûgatçeler de mevcuttur. Bundan maada Dedekorkut ve Süleyman efendinin mevlidi nebevisi ve el yazısı bir hayli eski masal kitapları varsa da bunlarda bulunacak kelimeler sanırım ki yukarda saydığımız eserle de mevcuttur.

Halk dilinin ehemmiyeti ve ıstılah bahsi

Söz hazinesi olarak yazılı ve basılı bu eserler nekadar ehemmiyetli olursa olsun canlı halk dilinden üstün olamaz. Çok geniş ve dallı budaklı olan halk dili bizde son derece ihmal edilmiş ve bazı diyalektleri maalesef kaybolmuş gibidir. Bilhassa muhtelif Rumeli ağızları gene Rumelide bugün yaşıyor. Kara Oguz ahfadı olan Hıristiyan Gagavuzlar ile Karakaşanların lehçesi toplandı mı bilmiyorum. Halkın konuşma dili tükenmez bir varlık kaynağıdır. Sanılmasın ki kuşadıkları mefhumlar bir iki yüz kelimededen ibaret olup küçük bir çerçeve içinde kalır. Yalnız Anadolu halk ağzından alınabilecek (yumuş: vazife), (oturum, kaide), (küt: meflûç), (yön: istikamet), (yöre: etraf) (geveş: aciz) gibi yüzlerce gündelik konuşma sözlerinden başka coğrafi şekliyata, toprak nevilerine, hesaba, hendeseye, nebatata ve hayvanata dair ıstılahlar belki bini geçer. Hele köylü ihtiyar kadınlar ot ve çiçeğe dair neler bilmezler... ıstılah dediğimiz teknik sözleri garp dillerinden alacağız diye bu meseleyi geçip atlayamayız. Vakıâ yüksek ilim lisanında bunların Latin ve Yunan hamurundan yurulageldikleri malûmdur. Ancak o meslek dilinde Fransızca telâffuz ve Türk imlâsiyle çıktığından çıkarılarak değil, fakat alfabemizin tasavvutuna tamamen uygun gelen asri imlâları ile kabul edilmelerine hiçbir şey denilemez, hatta bunu alkışlarız bile. Fransız harsına karşı nankör değilim, fakat Türk ne manevî çiğnemik ne maddî boyunduruk kabul edenlerden değildir; bunun içindir ki incelmış Rum harsının da, Arap ve Acem harsının da tesitlerinden Türk bodunu yani halk, dilini ve tütesini yüzlerce asırlar içinde duru olarak koruyabilmiştir.

İstiklâline tam manasiyle kavuştuğu bugün artık ıstılahların öz dilimizde karşılığı bulunmak ve bilinmek, evet bilinmek, milletin haysiyeti ve maarifin kolayca yayılması için lâzım, hatta elzem olduğunu iddia ediyoruz. Bu haklı isteşimizden halk namına asla vazgeçmeyiz. Aynı dil öbeyinden olmakla beraber zahiri benzeyiş yüzünden Yunan ve Latineden uzakça bulunan Almanlar ve İslavlar böyle yapmıştır, hatta Japonlar bile.

Türk bunlardan beceriksiz midir ki yapamasın? Münevver dediğimiz tabakanın meçhulü olup halk dilinde bulunan ıstılah vazifesini görebilecek ince sözlerden, müsaade buyrulursa birkaç örnek getirerek iddiamı aydınlatayım. Erzincan - Refahiye yolu üzerinde (Gran) karakolu vardır. İki dağ arasında geçit veren bir tepedir. Granın ne olduğu hiçbir lûgat kitabından öğrenilemez. Ora halkının çoğu da manasını bilmez. Karadeniz yaylası çocuklarından bir köylü ağzından konuşurken kaptım. Geçitveren tepe veya kanbur bel demekmiş. Aydında Banaz diye ovaya akan çayların yer altında kaybolup hasıl ettikleri rutubetli yerlere derler ki otu ve ağaçları daha gür ve yeşilliği kuvvetli olur. (Zehil: toprağısıcak), (güney: güneşlik), (kuzey: gölgelik arazi) dir. (Ceyla: küçük çakıl taşları), (yos, ozan, bor herk, anıs, nadas) gibi sürülmüş ve sürülmemiş toprağa mahsus daha nice meslek sözleri vardır. Araziye su getirmek veya almak ameliyesine birçok yerlerde suvarmak derler, ve bununla bir nesnenin üzerine basbayağı su dökerek sulamaktan farklıca bir şey anlatmış olurlar. Çökelez, Keleni, andık, böcü, kokarca ve emsali kelime kitaplarımızda bulunmayan hayvan adlarıdır. Hesap ve hendeseye ait sözlerden meselâ Arapça bir daire yerine Türkçeleşmiş çenber ve halkayı bir yana bırakalım. Deyrim, deyirmi, tekerlek, teker, çevre, dolay gibi birkaç karşılık bulunuyor. Zaviye yerine buç, bucak, bücük, ve Türkçeleşmiş köşe var. Nokta benektir. Silindir = loğ, mahruti nakıs teç, main, samsa, mustatıl, evlek, mahrut söbüdür, ve saire. Bunların ıstılah olarak mektep kitaplarımızda yer bulmuş olmaması ve meselâ üleme: taksim, çıkarı: haricikismet gibi açık Türkçe yerine maksumunaleyh, madrubinminh ve emsali yabancı sözlerin tercih edilmesiyle gösterilen gaflette elbet halkın suçu yoktur. Zanaat erbabının kullandıkları alet adları ve işleyiş tabirleri, ki yüzlerce, biz Türk münevverlerin hemen hemen büsbütün meçhulümüzdür. Törpü, tokmak, çekiç kargaburun, keser gibi birkaç tanesinden başkasını duysak yadırgarız. Türklüğümü büyük bildiğim ve tuttuğum için acı ile itiraf ediyorum ki halk arasına girip medeni varlığımızın en zorlu şahitleri olacak bu hars sözlerini toplamış olmamak, ilim ve irfanımıza kene gibi yapışmış yüz karasıdır. Hangi medeni millet vardır ki, esnaflarının ve meslek erbabının kullandığı ıstılah ve tabirleri lûgat kitabına geçirmemiş olsun? Bundan 32 yıl önce, Erzurum'da bulunduğum sıralarda, Sanasaryan mektebinde o gün ve hatta bugün için ibret alınacak bir vak'anın şahidi oldum. Erzurum dolayında yatan madenlerin, biten çiçek ve ot ve ağaç yapraklarının, gölde yaşayan, nevi o yere mahsus bataklık

kuşlarının birer örneği cam altına alınmıştı. Türkçe, Hanımlar, Beyler, Türkçe diyorum. Türkçe ve Lâtince ve Ermenice adlarını taşıyan yaftalar üzerlerine konulmuş ve böylece mükemmel bir mektep müzesi yapılmıştı. Zaten bir şey Türk elinde bulunsun da Türkçesi olmasın, mümkün müdür? Bundan dolayı yorulmaktan yılmaz birkaç gence Anadolunun muhtelif dil mıntakalarında şehirliler, köylüler ve köçebeler arasına girerek mahalli lehçeyi, hakiki şivesiyle, alet ve edevatın en ehemmiyetsiz teferuatına kadar, toplayıp tespit etmek vazifesi verilmiştir. Bu suretle dil mıntakaları haritasının da temeli atılmış olur. Köy ve şehir muallimleri de, güçleri yettiği kadar, bu söz derlemesine elbirliği ile çalışmalıdır. Her ay sonu elde edilen semere az da olsa, yukarda anılan derleme kâtipliğine gönderilmeli ve derhal sair fişlere katılarak sıraya dizilmelidir. Bu yolda iş tutuşu ile dediğimiz gibi ihtimal tek bir yıl içinde özlediğimiz ve gözlediğimiz o bütün Türkçeleri kucaklayacak koskoca «Mustafa Kemal» diksiyoneri meydana çıkmış olur. Dil yumuşlatımızın, yani vazifelerimizin bu, en mübareki ve esaslıdır; çünkü kurulacak dil yapısının biricik temelidir.

Vakrâ leksiyolojya işi bununla bitirilmiş olmaz. Medenî bir dil sayılabilmek için, garbın belli başlı herbir mefhumuna Türkçemizde karşılık bulmak lâzımdır. Osmanlı Türk lehçesinde mukabilleri bulunmayanları, o koca telifin önümüze yığıldığı söz hazinesinden çıkarıp şivemizin kalıbına sokar, zevkunize uydururuz. Kendi kök sermayemizden de, iycap ederse söz ürmekten çekinmeyiz. İşte bu yolda asri bir lûgat yapmanız lâzım gelecektir ki bu, ancak ikinci ve üçüncü yılların işi olur.

Birinci yılda bir taraftan o büyük diksiyoner tertip edilirken, diğer taraftan pratik ve modern bir gramerin temeli atılmalıdır.

Yeni bir Türkçe gramere lüzum var mıdır? Varsa bu nasıl olmalıdır? Bildiğimiz üzere dil gramerden çıkmaz, gramer dilden çıkar. Halbuki dilimizin düzeni araştırılarak anlaşılmalı, kelimelerimiz iştikak görüşüyle çözülenmiş ve kelime üzerinde rol oynayan esas kaideler meydana konulmuş değildir. Böyle bir gramere bugüncdek malik olmamışız; vakrâ Dil Encümeni 1928 de bugünkü ilmi metoda dayanan iyi kötü bir gramer ortaya attı; o eseri burada kınyacak değil, bilâkis gösterilen himmeti takdirle yad etmek isterim. Hatta bunu borç bilirim. Kusurları, yanlışlıkları yok değilse de bu kadar kısa bir zamanda ondan iyisi yapılamaz. İlim Çiçekçioğlunun hokkabazlığına benzemez. El çabukluğuna gelmez. Türkçede köklerin ehemmiyeti, saygı deyer dinleyicilerimden çoğunun bildiği gibi, kelime sınıflarından, yani kategori denilen makulelerden herhangi biri değil, Türkçemizde asıl mühim olan ancak ve ancak köklerdir. Lâtince (radiks), Arapça (cezir) denilen kök dilimizde haddizatında ne isim, ne fiil ne sıfattır. Fakat her şeydir; veya her şey bundan çıkar. Maanası bazen biraz müphem ve ekseriyetle birden ziyadedir. Cümlede aldığı vaziyetle isim, sıfat veya fiil olur. Yahut takılanarak yani kendisine affiks denilen lâhika eklenecek gra-

mer makulelerinden birini teşkil eder, biçimlenmiş kelime olur. Lahika dediğimiz bu şeyler ise vaktiyle maanalı birer kök imişler, fakat zaman ile istiklallerini kaybedip teşkilâtçı bir unsur olmuşlar. Müsaade buyurursanız bunu misal ile bir az daha görünürlü bir surette anlatayım. Dek, ne demektir? Bu o kadar eski bir köktür ki aslı manasıyla müstakîl olarak yaşyabilecek kudreti artık kaybetmiştir. Onu şimdi zaman ve mekân zarfı olarak tanırız. Bu günedek, bugüne kadar demektir. (deki) rûn daha eski sureti Çağataycada (tak) yazılan ve fakat elifsiz söylenen (tek) tir. Tekirmek değirmektir. Lâhika olan (r) harfini almış ve icbarî şekline girmiştir. Bir şey bükülerek iki ucu birbirine değince tekerlek veya teker olur. Deynek'in ilk kıyafeti de (dekenek) imiş, yani degecek alet. Değirmi, değirmek, değme, tekme (atın tekmesi), tekerleme hep bu kökten gelmiştir.

Takı, yani lahika ile kökün manası değiştirildiği hepimizin bildiği bir şey olduğu için başka misal getirmeğe hacet görmüyorum .

Lâhikalar kaç türdür?

Lâhikalar eşasen iki türdür .Sarf takısı ki, müfredi ceni yapar, ismi sıfat veya file döndürür, muzaf, meful gibi sarf münasebetlerini gösterir, fakat kelimenin esas maanasını asla değiştirmez. Evler, gözlük, kuşun, saçlı, yuvaya, gitmek, olamaz... görülüyor ki bu takılar kelimelerin yalnız sarf nisbetiyle alâkâdardır.

Diğeri iştikak lâhikasıdır ki bunu da bir az sonra göreceğiz .

Kökün takısız ve yalnız mevkii hesabıyla sarf makulesi haysiyetini alabileceğini yukarda söylemiştik. Damdan taş düştü cümlesinde, taş isimdir. Ahmet taş merdiveni yıktı, cümlesinde sıfattır. Taş taşmaktan da emrihazırdır. Diller vardır ki tasrif kabiliyetleri olmadığından, kelimenin makulesi ancak cümlede aldıkları tertip sırasından, nahvi iytiibarlarından anlaşılır. Çince bunlardandır.

Gelelim iştikak lâhikalarına: bunlar köke takılınca maanayı muayyen bir cihette ya az veya büsbütün değiştirirler. Envar Türkçemizde değme bir dille kıyas edilemeyecek kadar çoktur. Gene taş kökünde kalalım. Taşkın, taşra, taşmak, taşımak, taşırnak, taşınmak, veya top kökünden topuk, toprak, topraklamak, topuz, toplu, topa (cümhur demektir), topar, topal, toparlama, toplantı (içtima) toplandı (sıyga) hep belli başlı müstakîl mefhumlardır. Biri taş öteki top kökünden müştak kelime gruplarıdır.

Aynı lâhika bazen sarf takısı bazan da iştikak takısı hizmetini görebilir. Meselâ yapmak filindeki (mak) sarf takısıdır. Fakat yemesinden zevk aldığımız kaymaktaki (mak) iştikak takısıdır. Çünkü maanası muayyen yeni bir mefhum yaratmıştır. Kesmekten müfret gaip (keser)in rası sarf lâhikasıdır. Alet keserdeki (r) ise iştikak lâhikasıdır. İşte bu iştikak takıları bizde henüz tettebbü edilmemiş,

vazifeleri tayin ve tahdit kılınmamış olduğundandır ki Türkçe kelime yapmakta güçlük çekiyoruz, ve daha doğrusu yapamıyoruz. Fakat atılğanlarımız uyduyorlar; uydurulmasın demek istemiyorum. Çünkü bazan boş atıp dolu vurmak tu olur. Her halde Arabın ismi-fail, ismi-meful, ismi - mekân, ismi - zaman, ismi - alet ve emsali kalıplarına bedel bizim de basit ve mürekkep her türlü isim ve sıfatları ve muhtelif fiil şekillerini yaptırarak, her kelimenin şekil ve maanasına göre biçim verecek kaidelerimiz bulunup kurulmalıdır. Bu kaideler kurulurken yönelmiş bulunduğumuz Avrupa medeniyetinin mefhumlarını karşılayacak eşleri Türkçemize kolaylıkla doğurtmak lüzumunu göz önünde bulundurmalıyız. Onları aynı sıhhat ve katiyetle eda edebilmek için de o dillerdeki belli başlı lâhikaların Türkçe mukabilleri hangileri olacağını da tespit etmek çok muvafık olur. Hatta elzendir. Çok mühim olan bu vazifeyi başarabilmek için yalnız toplanmak elbette yetmez. Bunun için ilk önce bütün Türk dillerinin kamus malzemesi derlenmiş olmalı ki o kelimeler gözden ve tahlil eleğinden geçirilerek iştikak oturumları meydana çıkarılabilsin. Osmanlı lûgatçesindeki bütün kelime lerı teker teker yokladım. Çözüledim yani tahlil ettim. Kuruluşlarını anlamak istedim. Bulduğum kaideleri gene de ortaya atmağa kıyışamadım. Çünkü istisnaların bol olduğunu gördüm; o derecede ki dona kaldım. Hani Max Müllerin dilimizdeki intizamı yani kıyasılığı ve istinasızlığı methedişi vardır. Evet o sırf sarf lâhikaları için pek doğrudur ama iştikak lâhikalarına gelince onlar görünürde şırazesiz gibidir. Belki de hikmetine henüz erişemediğimiz içindir ki bize şimdik öyle görünüyorlar. Meselâ ismi - mekân ve alet Türkçemizde ak, ek ile yapılır kanaatine varmış olalım. Yatmaktan yarak, durmaktan durak, küremekten kürek, yelden yelek gibi; buna karşı derhal muarızımız sesini yükseltip sorar: kaymaktan niçin ismi alet (kayak) olmamış ta (kayık) olmuş? süzmekten niçin süzek denilmemiş te süzgeç denilmiş? Elbette böyle bir sorgunun yerinde olacağı inkâr edilemez, ancak burada cevap vermeme mazur görmenizi rica ederim. Maksadım güçlüğü göstermekti ve misalim buna yeter.

Birinci söz derleme yılında gramerciler boş duracak değillerdir. Bilâkis yapılacak gramerin müsveddesini veya taslağını hazırlamakla uğraşmaları pek muvafık olur. Bunun için Rusya Türkleri arasında çıkan yeni Türkçe gramerleri getirmek ve derhal tercümelerine başlamak işi kolaylaştıracağı gibi büyük istifadeyi de mucip olur. Çünkü bunlar gerçekten ilmi ve son derece modern bir tarzda yapılmıştır. Yazanlar, Sovyet Rusyasının akademisinden yetişmiş ilim eleridir. Bildiğim bir iki ismi zikredeyim: M. Geledyef ve Alpatyef (Türkmen dili Gramatikası). Dr. Bekir Çobanzadenin de Kırm Türkçesinde yazılmış güzel bir eseri vardır ki Türkiyat enstitümüzde mevcuttur. Mevzuun nasıl işlenmiş olduğuna dair bir fikir vermek için ilk andığım iki zatın birlikte yazmış oldukları gramerin fihristini okumama müsaadenizi dilerim.

Başlama, yani mukaddime. Sonra birinci bölüm yani kısım gelir. Eser böyle

10 bölümden ibarettir. Birinci bölümün içindekiler şudur: Giriş, dil, dil budakları, dillerin başlayıp türemesi, dillerin ayrılması ve birleşmeleri. Dilin yaşaması, edebî dil, dil bilgisi, dil ve yazı. İkinci bölüm: Fonetika, yani ses bilimi. Uzatmamak için bölümlerdeki mevzuun taksim ve teferrüatını saymaktan vazgeçiyorum. Şuna dikkati celbedeyim ki istilâhların çoğu Türkçedir. Üçüncü bölüm: Sarf, yani morfoloğya. Dördüncü bölüm: söz toparları, yani söz sınıfları veya makuleleri. Beşinci bölüm: sözün yasaltışı, yani söz tanzimi, haricî «şekil» cihetinden, dahilî «maanâ» cihetinden; altıncı bölüm: sözlerin üyütkeyişi, yani tenevvüü. Yedinci bölüm: isimlerin tenevvüü. Sekizinci bölüm: kömekçi sözler, yani yardımcılar. Dokuzuncu bölüm: Nahiv. Onuncu bölüm: cümlelerin halleri.

Üç yıldır, aratıp elde edemediğim Bay Tursunun (Tilkuralı) yani grameri vardır. Kural kurmaktan gelir; aradan atal, gözden güzel gibi, Tatar Türkçesidir. Unvandaki orijinaliteye bakıp merak etmemek mümkün değil; bu gramerlerin tercümesi işini bizim dil âlimlerine vermek hem pahalıya oturur hem de vakit kaybettirir. Ankarada ve İstanbulda ve ihtimal taşrada başka mekteplerimizden çıkmış veya çıkmak üzere olan Türkistanlı, Azerbaycanlı, Tatar ve belki de Kırkız talebeler vardır. Bunlardan pekâlâ istifade edilebilir. Bu iş bitirildikten sonra grameri yapacak heyet bir araya toplanır, bunlara ittîlâ' hâsıl eder; kamus için derlenmiş materyelin tetkikinden edindikleri kanaati de ortaya koyarlar. Böylece yeni gramerimizin konacak istilâhların ayrılacak bölümleri, yasanacak içindeliği yani muhteviyatı için birbiriyle danışarak çekişerek işe koyulurlar. Bazılarına göre iştikak, gramer mevzuu değildir, lingüistiğindir. Ve bu da doğrudur, lâkin bizim gramerimize girecek kısım birtabî yalnız söz düzme oturumları olacaktır. Bu kadarı ise gramere aittir.

Hindu Avrupa dilleri ve Türkçemiz arasında birlikler ve ayrılıklar

Benden önce söz alan saygılı sözcülerin söyledikleri üzerinde dolaşacak değilim. Ancak okunulmıyan birkaç mühim noktayı göz önüne çekmekliğime müsaadenizi dilerim.

Hindu - Avrupa dillerinden nahivce farkımız:

Vaktiyle temelleşmiş bir fikir vardı: Diller ne kadar yabancı kelime alsalar hatta bu yüzden çehrelerini bile değiştirseler, nahivlerini asla değiştiremezler. Düstur biçimine girmiş olan bu iddia hâlâ ayak üzerinde duruyor mu bilmiyorum. Her halde bugünkü roman dillerinin analitik şekli lâtinceye kıyasen hayli değişmiş ve kıvraklaşmış olduğu hiç şüphe götürmez. Evet, Avrupa dilleri analitik yani tahlîlî, bizim dilimiz ise terkibidir. Bizde fail baştır, fiil ise ta en sonda gelir; şöyle ki cümlelerin arkası altomadıkça maana anlaşlamaz. Cümleyi mümkün olduğu kadar uzatmak ise, eski Babrâli uslubunun başlıca marifeti idi. Fakat bu nahiv Türk nahvi değildir. O zincirleme tertibi attık

ve tahlili bir yöne doğrulduk; bu yolda düşünüşüme başlıca sebep, yalnız uzun ve ulamalı cümlelerden kaçınmamız değil, kendi dilimiz budağından olan karayım Türkçesinin artık bu hale girmiş bulunmasıdır. Mîsal olarak elimdeki kiptan bir cümle okuyayım...

Lehista da Luck şehrinde 1930 da bastırılmıştır. Adı Eliyahunun ucudur. Elyahu, hasisimdir. Ucur, sergüzeşt demektir.

«Tutasen kolunda burunhu yomakrı, kaysı çıktı Karay sezinde» yani: Tutuyorsun elinde ilk hikâyeyi ki o çıktı Karay dilinde. İzafi terkîp de alt üst edilmiştir.

Görülüyor ki Avrupa dilleri gibi büsbütün analitik (tahlili) olmuştur; söyle ki, kelime sırasını hemen hiç bozmaksızın, cümle olduğu gibi, Almanca veya Fransızcaya çevrilebilir.

Dilimizde böyle olacaktır demiyorum; çünkü keramet sahibi değilim ama yazı dilimizde Türkçe olmıyan kapıkulu zincirlerini artık kırmış bulunduğumuzu ve herhangi yabancı edayı dilimizden kovmuş olduğumuzu tespit etmekle iktifa ediyorum.

Gcelelim sarf mukayesesine:

Hindu - Avrupa dilleri bizim gibi iştikak lâhikaları yapıştırarak yeni kelime yaparlar. Meselâ Almanca (Gesellen) toplamak, eşleri bir araya getirmek. (en) olan fiil lâhikasını düşürüp kalan Gesel söz gövdesine (schaft) iştikak lâhikasını takarsak (GESELISGHAF) sözü meydana gelir ki, cemiyet demektir. Lâtince (DIC) köküne (O) takmakla (DICO) ben söylüyorum. Fransızca (DICTER): söyleyip yazdırmak, imlâ etmek, hep aynı köktür. Buna (TION) ilâvesiyle (DICTION) yapılı ki güzel söz, seçme değış demektir. (DICTION) dan (DICTIONNAIRE) hâsıl olur, o da lûgat kitabıdır. Görüyoruz ki bu yüzden aramızdaki fark hiç demektir. Çünkü biz de lâhikalar takarak yeni yeni kelimeler yapıyoruz. Lâkin bizim lâhikalarımız umumiyete eklenti imiş, onların ki ise daha samimî yapışyormuş; bu doğrudur, ancak bu kabiliyet iştikak takırları için bir meziyet sayılabilirse de, sarf takısı bahsinde Hindu - Avrupa dilleri için o farkın lehlerinde kullanılabilcek bir koz olduğu şüphe götürür. Bununla beraber günün birinde dilimizin de o kılığa girmeyeceğı kestirilemez. Her halde onlar iştikak takırlarını şuurlu bir surette işlemekle dillerini tasrifin son derece yüksek ve kıvrak bir mertebesine erıştirmişlerdir. Bunu iytiraf ve tasdik mecburiyetindeyiz. Biz ise iştikak takırlarımızın mevcudiyetinden henüz ilmi bir surette haberdar değiliz bile; dilimizin istiydadı bahsine gelinee, artık az çok cümlemizin iyman etmeğe başladığı veçhile, hiçbir dilinkinden aşağı değildir, hele fiillerimizin maanayı türlüleştirme ve hatta bazan büsbütün değıştirerek çoğaltmak hususundaki becerikliğı emsalsizdir. Biliyoruz ki fiillerde kullandığımız, «l, n, ş, s, t, d» sarf takırlarımız vardır. «b» mefulyete, pasifliğe delâlet eder:

Döğmek - döğölmek, kırmak - kırtılmak. (n) filin tesirini müessire, yani faile rücu ettirir; Dövünmek, sevinmek kurunmak gibi. (ş) müşareket gösterir: dövüşmek, koşuşmak. (r) (tr) (dır) icbar veya iltizam içindir: taşırmaq, yaptırmaq, öldürtmek. (s) esasen ıycap ve arzu için idise de artık Osmanlı Türkçesinde (imse) (gibi) (yaparca olmak) maanasını ifade ediyor: garipsemek, azımsamak, gülümsemek gibi; yalnız bazı fiil müştakkatında bu arzu ve iltizam hâlâ bakidir: Göresim geldi. Sevesim geldi, kırılması eli, ömürlü olası gibi; gene biliyoruz ki bu sarf takıları çok defalar ıstikak takılığr hizmetini görür, yani maanayı değıştirir. Meselâ kırmaktan kırtılmak, güçten gücenmek, içten içlenmek ve içirmek, evden evermek, almaktan alırtılmak ve ilâ... Bundan başka vuayyel takılarımız da vardır ki köke veya biçimlenmiş söze takılmakla, o filin maanasına bir başka-lik verir: kovmak - kovalamak, itmek - itilemek, eşmek - eşelemek... ister fiilden müştak, ister som isim veya sıfat hatta zamir, zarf veya edat olsun, hepsinden düzme fiiller yasayabilmekteyiz. Bunların sonuna (lemek), (lamak) veya (demek) veya (damak) (semek), (samak) olmak üzere türlü türlü lâhikalar takarız: su, susamak ve sulamak, kötü kötölemek, çatırdamak, gümbürdemek benimsemek ve asıl maanası çekmek demek olan tartmaktan tartaklamak, savmaktan, savsaklamak ilâ... Bu bahis burada bitmiş olmaz, lâkin sözü uzatmağr lüzum görmüyorum. Çünkü referruattır.

Hindu - Avrupa dillerinden bir ikinci farkımız onların (préfixe) denilen öntakt kullannmalarıdır ki, bunu biz henüz yapamıyoruz; vakıa Hindu - Avrupa öbeyi de başlangıçta yani eski zamanlarda, prefix yani (öntakt) kullanmamıştır. Hatta nadiren bir iki tanesine tesadüf edilmeseydi, öntaktı bilmiyorlar iddiası ileri sürülebilirdi. Halbuki dillerde bugün asıl iş gören, bu menentsiz yumurtlama ilâci, işte o öntaktlardır. Bir sözden türlü türlü, baştak veya bağlak, yeni kelimeler yaparlar. Meselâ yukarda bahsettiğimiz Dire söylemekten PREDİRE önceden söylemek, gelecekte haber vermek, REDİRE tekrar söylemek TOURNER dönmek RETOURNER geri dönmek. DETOURNER yoldan çıkmak, ıstikameti değıştirmek; TENİR tutmak, ABSTENİR bir şeyden geri durmak, yani sakınmak, ınsâk ve ımtına etmek; RETENİR altı koymak, CONTENİR ihtiva etmek. PERCER delmek, TRANSPERCER öteye delip geçmek ve ilâ... Almanca KOMMEN gelmek, ANKOMMEN vasıl olmak BEKOMMEN verilmek suretiyle almak ZUKOMMEN gerekmek, yakışmak ve münasebet almak, Verkommen bozulmak, fenaya gitmek ve saire.

Bu gidiş Türkçemizin büsbütün meçhulü değıldir. Fiillerimizin önüne bazan sıfat bazan zarf koyarak bu maksadı temine bakarız. İleri gitmek, aşağı inmek, geri dönmek, arkaya kalmak, dışa vurmak, yan gelmek, iyi görmek gibi. Fakat bunlar öntakt olmamışlardır. Sarfça hüviyetleri apaçık meydanda bulunuyor; kaynaşp birleşmiyorlar. İhtimal işlene işlene günün birinde prefix olurlar; nitekim bizim dil öbeğimize olan Macarca bunu elde etmiştir. Biz bugünkü bu tür-

lü kelime düzmeğe pek te ihtiyaç görmemişiz; çünkü benliğimizi dini diliyle saran Arapça malûm zenginliği ve ıstikak kabiliyetiyle elde hazır dururken, dilde *milliyet* gözedilmeyen bir zamanda, aksine hareket mantıksız olurdu. Frenk dillerindeki prefikslere muadil olabilecek zarfları seçip tasnif ve vazifelerini tayin etmek, artık bize borç oluyor. Bunu yaparsak dilimizin kabiliyeti belki kısa zamanda bu yüzden de mühim surette artmış olacaktır.

Hindu - Avrupa dillerinden bir üçüncü farkımız da şudur: o dillerde, kelime görünürde bir lâhika almaksızın ancak kökte bir sâitin değiştirilmesi veya bir hucenin tekrar edilmesi yolunda yapılan bir tahavvülle sarf münasebetlerini gösterbilmesidir. Bu keyfiyet onlara insirafî, eygili veya bükülür, unvanını takıttırır. Meselâ Almanca VATER baba, VAETER babalar, Finden bulmak, Fand buldu, İngilizce Write yaz, WROTE yazdı. Lâtince DARE vermek, Do veriyorum, DEDİ verdim. Almanca FİNDEN bulmaktan GEFUNDEN bulunmuş sözünde hem GE öntakısı var hem de vuayelin ses değişmesi var ki, bu sonuncusuna Alman istilahiyle ABLAUT ve Umlaut denilir, iki türüdür. Lâkin bizi burada alâkadar etmez. Türkçemizde böyle tasrifi bir ses değişimine lüzum görülmemiştir. Görülmemiş olmasının esbabı da, kullandığı dil dizginlerinin çokluğu ve kaidelerinin kıyasılığındaki emsalsiz intizamıdır.... Haddizatında ses değişimi dilimizin hiç te yabancıdır değildir; hatta ıstikak takısı hizmetini görmektedir. Ayrıca hem vuayelde hem de konson üzerinde müessirdir. İspatına tanıklık edecek misâller ise tümen tümen. Yukarıda taş kökünden bahsederek taşra, taşkın gibi misâller anmıştım. İşte (t) yi, (d), (a) yı (r) yaparsak dış meydana gelir. Bununla da yeni bir kök kazanmış oluruz. Şimdilik bundan yalnız mekân veya cihet zarfı olan dışarı sözünü yapmışız. (t) yı (i) yapmakla dış şeklinde yeni bir kök kazanırız; bundan dişlemek gibi fiil ve dişlek gibi sıfat yaparız. Dişin (i) si (e) ye tahavvül etmekledeş,deşmek olur ki manası malûm. Diş ısırmakladeşer; aradaki semantik, yani maanaca rabita bundan ibarettir. Her kökten bu gibi istediğimiz kadar zürriyet alabiliriz; fakat yalnız biricikdeşik ile iktifa etmişiz Taş kökünde görülen değişmelerin istisnaî bir şey olduğu sakın sanılmıyın. Misâllerimizi arzuya göre çoğaltabiliriz. Meselâ bu günkü DİZMEK fiilinin dünkü tasavvutu tizmek idi ki Çağataycadır, te ve elif yazılır. (T) bizde (d) olmuş. Kök DİZDEN DİZMEK, DİZİLMEK, DİZİ DİZME, DİZİN, DİZİCİ. ve (İ) yi (ü) ye tahvil ile DÜZ, DÜZEN, DÜZGÜN. DÜZÜ (bir düziye,) DÜZÜK ve yapma sahte maanastna olan DÜZME ve saire. (Ü) yü (Ö) ye çevirmekle aksak demirin yani Timürlengin Kanunnamesi adını bulmuş oluruz. Çağatayca tözme intizama koymak, düzmektir; tözgülü, damga mühürdür. Kelime gruplarını bir yana bırakıp kökte veya biçilmiş kelimedede ses değişmesinin maana ayrılığı vücude getirdiğine bir iki misâl zikredeyim: Aldan el, kasmaktan kısmak, Kozdan köz ki, bundan da parlak maanaya gelen göz, ezden iz. Yuvarlak maanastna olan yuvdan mukaar maanastna yiv. Ses süs; darılmak, daralmak. Atım adını;

kömük, gömük, kemik; kof kovuk, kavık; kapak kabuk, kapt. Toyun, düğün ve saire...

Bu iştikakî tahavvüllerin bir hayli zamandanberi farkına varan birkaç dil-mütehasssımız, kelimelerimizin ahengi ağırlaştırılarak veya hafifleştirilerek ma-nalarının da ona göre değiştiğine kail olmak istemişler. Bunlardan bazıları daha da ileri gitmiş. Harflerin mahreçleri ve savtı haysiyetleri maanada müessir bulunduğunu ve hatta bunlar ruhi birer tezahur olduğu için kelimenin semantiğinde başlıca rol oynayan âmil olduklarını iddia etmişler, harfleri buna göre ayırmış ve tasnif eylemişlerdir. İşte bir sürü muhtelif ruhi âmillerin birbirine temayülü veya tecavüzü de olduğundan, adını vermek istemediğim bir dil mütehasssımız bunların adeta tabiye ve sevkül ceşş kaidelerini ortaya koymuştur. Aynı çığırda yürümekle beraber tasnifinde her nedense başka düsturlar ve kaideler elde eden üçüncü dil âlimimiz de, basılmış kitabında daha ileri giderek diyor ki: mafevkat-tasrif tahlilâtı ihtiva eden bu usul, her lisanda kelimeleri yakıştırma ve takribî maanalar ile bir cezre irca etmiye çalışan köhne ve yalancı «ilmî iştikak» değildir. Bunun muhiti nazari cezirlerin maverasına matuftur.

Yukarda adını andığım Kırım Darülfünunu Türkoloji müderrisi Dr. Bekir Çobanzade «Türk - Tatar lisaniyatına methal» unvanıyla 1924 te, Bakuda bir esercik bastırmıştır. Vakıa lingüistik ilmini saracak öyle yüksek keşifler değil, hatta tek bir keşif iddiasında bulunmamakla beraber ilmî hakikatler kucaklıyan bu eser çok muhtaç bulunduğumuz dil bilgisine dair Türkçe yazılmış yegâne tavsiyeye değer kitap olduğunu ve Türkiye Türkünün bunu anlamakta zahmet çekmiyeceğini söylemiş olmak isterim. Bu çığırda olmayıp dillerin tekâmülerinde tutulmuş ve gidilmiş olan yolları mukayeseli bir surette anlatan ve dilimiz üzerinde nasıl çalışılması lâzımegeceğine işaret eden Sadrı Maksudî Beyin de Türk Dili İçin adlı eserini anmakla vicdanî bir saika uymuş oluyorum.

Kökün Hindu - Avrupa dillerinde nadiren tekrar edildiğine örnek olarak Lâtincede (dedi: verdim) Yunanca (Leleypa: terkettim) sözlerini anmıştım. Bu hâdiseyi, Türk dili de yakından tanır; amma ona başka iş gördürür; ve böylelikle pek mantıkî olarak maanaya enginlik verdiret, veya mefhumun kuvvet ve şiddetini arttırır. Ses yansıtığı (taklit ahengi) ile yapılan kelimelerde, iştikak âmilidir. Uzun gagalarını çarpışmasından çıkan ses yansılanarak leylek denilmiş, ötüşe bakılarak guguk ve kukumav kuşlarının adı elde edilmiştir. Ve bu örneklere uyarak çinçinli saat, çekçek arabası, sekset oyunu; fiillerde adverb olarak: yuvar yuvar yuvarlanmak, pırl pırl pırl damak, ivil ivil ivildemek; veya hut göz göze olmak, kıtır kıtır yenmek, fırl fırl dönmek. Sıfatlarda kök hecenin son konsonu değiştirilerek, hece öne alınır: sapsarı, bambaşka, tostopat, çarçabuk gibi.

Yukarda verilen izzahattan apaçık anlaşılıyor ki eygilenme veya bükülme me-ziyeti sayılan ses değişimleri dilimizde de var. Lâkin bunlar bizde yalnız iştikak

âmilleridir, sarf vasıtaları değil. Bundan dolayı ayrılığa uğrayan köklerimizden herbiri bir ana olur; ve artık çocukları oçhtreyi değiştirmeksizin taşır. Bundan sonra yapılacak maana tenevvüü ıstikak lâhikafatına düşen bir vazife olur. Bunlar köklerden kelime biçerler. Biçimlenmiş kelimeler taşıdıkları maanayı sarf lâhikasıyla asla değiştirmeksizin durumlu tutarlar, ve yalnız nispet ve tevcih kabul ederler. İşte Türkçemizin üstünlüğü asıl bu intizamındadır.

İstikakça zenginliği, sarfça kıyasılığı ve istisnasızlığı ile (en kolay) dil örneğidir. İşlenirse de (en mükemmel) dil örneği olur.

Dilimizin istidadı ve grameri hakkında görüşüme göre en belirikli çizgilerini aydınlatmağa çalıştım. Dilimizin sair dil gruplarıyla münasebetini tayin hususunu, haddimi bilerek, daha kavrayışlı arkadaşlarıma bırakmış olduğumu söylemiştim. Mukayeseli ıstikak ile uğraşmak isteyenler için, hulus ile dilerim ki, süçmesiolet; çünkü zahiri benzeşmeler alımlı olduğu kadar da kaypaktır.

Savtî mukayeselerin tehlikesi

Kelime mukayeseleri ancak hakikî kökleri bulmak ve bu da biçimlenerek tekâmül etmiş sözleri gerisin geriye köke doğru soyarak takip etmekle olur. Köklerin bile dip kök mü veya iki kökün kaynaşmasıyla mi hâsıl olmuş olduğunu bilmek lâzımdır. Bazen olur ki, kökten bir harf düşmekle iki yabancı kök biribiriyle benzemiştir. Bazen de biribirine zahiren benzemiyen iki kök yekdiğerinin aynıdır. Bunları anlamak, dil bilgisinde oldukça vukufa mütevakkıftır. Hatta çok defalar bu da yetmez. Aynı kaideye tâbi muadil benzerlikler bulunup iddia teyit edilmek ve kökün yine o dilde başka akrabaları da bulunduğu gösterilmek ister. Zahiri müşabehet çok kolay aldatır; bilhassa kıyas olunan dillerin iç mekanizması bilinmezse. Meselâ Türkçe (TÖKEL) kâmil ve tam demektir. (Tekmil) e benzer. (TÖKEL) deki (el) hecesini düşürürsek kök olarak (TÖK) kalır; bunun gibi (Tekmil) in sonundaki (MİL) hecesini de düşürürsek elde (TEK) kalır ki (TÖK) ün aynıdır; çünkü yalnız Türkçemizde değil, başka dillerde de (E) nin (Ö) olması pek çoktur. Osmanlı Türkçesinde öğrenmek, Türkmencede (evrenmek) dir; kendi lehçemizde, ıstikaki tahayvül ile: geçmek, göçmek gibi Manaca ise, (tek) de de (Tök) dede, kenal, tökelleşmek mefhumlarını gördüğümüz için, bir iş yaptık, bir şey bulduk sanabiliriz; ve bununla da koskoca bir çam devirmiş oluruz. Çünkü TÖKELİN kökü gerçekten TÖK ise de, (TEKMİL) in kökü tek değil (KML) konsun grupudur. Bundan dolayı mana ve kalıp benzeyişlerine rağmen bu iki kelime arasında kök münasebeti olmadığı aşikârdır, değil mi? Biliyorum, misalimi bir az kaba seçtim. Fakat hepimiz bu kadarlık atapça bildiğimizden bu misal kolay geldi de ondan. Mukayeselerin sağlam olması için gözetilecek bazı esaslı kaideleri saygıya almakstızın, yalnız harflerin değişmesiyle kanaat edilecek olursa, alfabenin bütün harflerinden birinden öbürüne geçmek mümkündür. Uzun süren tezim ile lütüfkâr dinleyicile-

rimi yorup sıktığımdan çok korkuyorum. Bağışlamalarını dilerim. 1911 de Türk-
çemizi ilmî bir gaye ile tetkik etmek için toplanmış olan o naçiz Türk
derneğinin silinen hüviyeti yerine yurdun temizlenmiş kutlu toprağında,
iyman ile çalışın ve çalışacak olan yüksek bir dil kurultayı yetiştirdi. Bu emel
fidanını yeşerten o Büyük bahçevana o ışık, us ve iş eri Ulu Başbuğa ne mutlu!
(alkışlar). O Türk budununa ne mutlu! Türkçüler yolunuz açık olsun!

(Alkışlar)

Reis — On dakika istirahat etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma saati 15,10

İkinci Celse

Açılma saati 15,25

Reis — Maarif Vekili Reşit Galip Bey

Kâtipler — İsmail Müştak Bey, Ali Muzaffer Bey

Reis — Bugünkü toplantımızın ikinci celsesi açılmıştır. Söz Aptullah Bat-
tal Beyindir.

Abdullah Battal Bey — Pek erdemli yurttaşlar.

Türk dilinin tarihi devrine ait bir cephesi hakkında söz söylemek şerefi
benim hisseme düştü. Bununla övünerek, büyük yol Başcımtıza ve hepimize yü-
rekten kopan alkışlarımı ve saygılarımı sunarak söze başlıyorum. Burada açık
söylemek gerek. Ben menşei itibarıyla Türkçenin başka bir lehçesine, Kuman
yahut Kıpçak lehçesine mensubum. Bunun için ifadelerimde eksiklikler, söyleyiş-
lerimde düşüklükler bulunursa artık kusura bakmamamızı rica ediyorum. Bundan
sonra Büyük Gazinin hizmetleri ve yüce teşebbüsleri sayesinde inşallah daha iyi an-
laşırız, daha samimî dertleşiriz.

Türk dili en eski ve zengin dillerden biridir. Kanaatıma göre Türk dilinin
birçok yadigârları geçmişin derinliklerinde gömülüdür. Bunlar er-geç bulunacak,
meydana çıkarılacak ve bütün cihana karşı yüzümüzü güldürecektir.

Fakat şimdiye kadar bilinmiş olan Türk dili yadigârlarının en eskisi sayı-
lan ve milâdî sekizinci asırda yazılmış olduğu anlaşılan Orhon kitabeleri som
Türkçenin parlak örnekleri ise, Turfan havalisinde keşfolunan Uygur eserleri
Türkçenin baylığını ve özbeyliğini gösteren en yüce dil âbideleridir. On birinci
asırda yazılmış olan Kutadgubilik, İslâmî devirde Arapçanın tesiri altına düşen
bir dille telif olunmasına rağmen, şimdiye kadar Uygur türkçesinin çok kıymetli
bir nümunesi sayılmaktadır. Kutadgubilikle hemen hemen aynı tarihte yazılan
Divanu - Lûgatî - Türk, Türkçenin enginlikte ve zenginlikte Arapçadan hiç te
aşağı olmadığını ispat eylemek için yazılan çok kıymetli bir lûgat kitabıdır.